

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 9, SAYI 19, GÜZ 2023

Doç. Dr. Mehmet Emin TUĞLUK

Batman Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Batman/TÜRKİYE
emintugluk@gmail.com
ORCID

**BATMAN AĞZINDA “MA”
ENKLİTİĞİ**

“MA” ENCLITIC IN BATMAN
DIALECT

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 06.07.2023	Received Date: 06.07.2023
Kabul Tarihi: 23.10.2023	Accepted Date: 23.10.2023
Yayımlanma Tarihi: 31.10.2023	Date Published: 31.10.2023

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Tuğluk, Mehmet Emin, “Batman Ağzında “Ma” Enklitiği”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 9, Sayı 19, Güz 2023, s. 379-391.

Tuğluk, Mehmet Emin, “ “Ma” Enclitic in Batman Dialect”, *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 9, Volume 19, Fall 2023, p. 379-391.

10.28981/hikmet.1323725

Doç. Dr. Mehmet Emin TUĞLUK

BATMAN AĞZINDA “MA” ENKLİTİÇİ*

“MA” ENCLITIC BATMAN DIALECT

ÖZ

Ölçünlü dil içerisinde çeşitli yönlerden farklılık gösteren konuşma dili ağız olarak tanımlanır. Türkiye’de A. Maksimov’un 1867 yılında Hüdavendigar ve Karamanlı ağızları üzerine yazdığı denemelerle başlayan ağız araştırmaları 12 Temmuz 1932 tarihinde Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulmasıyla yaygınlaşmıştır. Kurulan bu cemiyet ilki 1932-1934, ikincisi 1952-1959 yılları arasında olmak üzere iki önemli derleme çalışması yapmıştır. Bu iki derlemeden elde edilen malzeme 1963-1982 yılları arasında “Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü” adıyla yayımlanmıştır. Ülkemizde üniversitelerin kurulmasıyla ağız çalışmaları üzerine yapılan çalışmalarda büyük artış görülmüştür. Bununla birlikte hâlâ ağız derlemelerinin yapılmadığı il ve yöreler bulunmaktadır. Bu illerden biri de ağız derlemelerinin yapıldığı dönemde il statüsünde bulunmayan Batman’dır.

Batman’da yaygın olarak Türkçe, Kürtçe ve Arapça konuşulmaktadır. Bu çok dilli yapı, bu diller arasında etkileşimi sağlamış ve Batman’a özgü bir ağız özelliği oluşturmuştur. Batman’da kullanılan bu ağız özelliklerinin karakteristik özelliklerinden biri “ma” enklitik edatıdır. Bu çalışmada Batman ağzında kullanılan “ma” enklitik edatının yüklendiği anlamlar tespit edilip bu anlamlar örneklendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Batman, Batman Ağzı, Ma Enklitik Edatı.

ABSTRACT

Spoken language, which differs in various aspects within the standard language, is defined as dialect. Dialect studies in Turkey, which started with the essays written by A. Maksimov on Hüdavendigar and Karamanlı Dialects in 1867, became widespread with the establishment of the Türk Dili Tetkik Cemiyeti on 12 July 1932. This community, which was established, made two important compilation studies, the first between 1932-1934 and the second between 1952-1959. The material obtained from these two compilations was published in Turkey between 1963-1982 under the name of Derleme Sözlüğü. With the establishment of universities in our country, there has been a great increase in studies on dialect studies. However, there are still provinces and regions where dialect compilations are not made. One of these provinces is Batman, which did not have the status of a province at the time of the dialect compilations.

Turkish, Kurdish and Arabic are widely spoken in Batman. This multilingual structure provided interaction between these languages and created a dialect characteristic of Batman. One of the characteristic features of these dialect features used in Batman is the enclitic preposition “ma”. In this study, the meanings of the enclitic preposition “ma” used in Batman dialect were determined and these meanings were exemplified.

Keywords: Batman, Batman Dialect, Ma Enclitic Preposition.

* Bu makale Uluslararası Batman Sempozyumu’nda (2022) sözlü olarak sunulan “Batman Ağzında Ma Enklitik Edatı” başlıklı bildirinin genişletilmiş şeklidir.

Giriş

Ağızlar, dil ve kültür tarihinin önemli kaynaklarından. Dili besleyen kaynaklardan olan ağız çalışmaları sayesinde bir milletin söz varlığı hakkında bilgi edinmek mümkündür. Ayrıca ağızlar sayesinde ağzın bağlı olduğu dil ve lehçenin gelişim ve değişimleri daha açık bir şekilde görülebilir.

Türkiye’de ağız araştırmaları üzerine yapılan ilk ve en kapsamlı çalışma Leyla Karahan tarafından yapılan *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* adlı çalışmadır. Karahan bu çalışmasında Anadolu ağızlarını Doğu Grubu Ağızları, Kuzeydoğu Grubu Ağızları ve Batı Grubu Ağızları olmak üzere üç ana öbeğe, bu öbekleri ise kendi arasında alt öbeklere ayırmaktadır. Karahan sınıflandırmasını şu üç ana öbeğe dayandırmaktadır:

1. Doğu Grubu Ağızları: Ağrı, Artvin merkez ile Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa (Birecik ve Halfeti hariç), Van ağızları.

2. Kuzeydoğu Grubu Ağızları: Hopa, Borçka, Arhavi (Artvin), Rize ve Trabzon ağızları.

3. Batı Grubu Ağızları: Adana, Adıyaman, Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bartın, Bilecik, Bolu, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, Isparta, İçel, İzmir, İzmit, Kahramanmaraş, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Muğla, Nevşehir, Niğde (Karahan, 2011).

Karahan sınıflandırmasında Türkiye’nin 1989 yılından önceki idari bölümlenmesini (Bartın haricindeki 64 il) esas almıştır. Çalışmanın yapıldığı dönemde Batman henüz il statüsünde olmadığı için bu çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Ağız atlası ile ilgili bir diğer çalışma ise Erdoğan Boz ve Semra Günay Aktaş tarafından hazırlanan ve Eskişehir’i konu edinen *Eskişehir İli Dil Atlası* (Boz ve Günay Aktaş, 2017) adlı çalışmadır (Boz ve Günay Aktaş, 2017). Bu çalışma düzenlenmesi itibarıyla 123 haritadan oluşmaktadır. Bu haritalardan 124 tanesi bütün etnik unsurları ve alt ağız bölgelerini gösteren haritalardır. 81 harita asıl yapıyı teşkil eden Manav, Yörük, Türkmen ve Balkanlardan gelip bu yapıya dâhil olan Balkan muhacirlerden derlenen metinlerin dil bilimsel çözümlemesine bağlı olarak hazırlanmış; 21’i ünlüleri, 26’sı ünsüzleri, 15’i biçim bilgisini ve 16’sı söz varlığını esas alan tematik haritalardır. 16 harita çeşitli tematik haritaların bir araya getirilerek çakıştırılmasıyla oluşturulmuş izoglos haritalarıdır. 2 harita ise lehçe (Kırım, Kazan, Nogay, Karaçay, Terekeme, Acem, Gacal ve Çitak) ve dil (Çerkezce, Boşnakça, Arnavutça, Pomakça, Torbeşçe, Romanca, Arapça, Kürtçe ve Zazaca) haritalarıdır. Bunların dışında eserde damaksıl /n/, açık /e/ ve damaksıl /h/ sesleri için mekânsal küme analizi de bulunmaktadır (Ay, 2017, 106).

için enklitik terimini ilkin Batılı araştırmacılar ağız araştırmalarında kullanmışlardır. Türkiye’de ise bu terimi Sema Barutçu *Türkçede Enklitik Edatlar Üzerine: çI / çU* isimli makalesinde kullanmıştır. Enklitik terimine karşılık araştırmacılar, Türkçede *ek-edat*, *kuvvetlendirme edatı*, *pekiştirme edatı*, *son çekim edatı*, *son takı*, *morfem* ve benzeri terimler de kullanmışlardır (İpek, 2009, s. 1200). Vardar, klitikler için *önesiğınık* ve *sonasığınık* terimlerini kullanmaktadır. Vardar, vurgudan yoksun olan ve kendisinden önceki sözcükle birlikte bir vurgu birimi oluşturan öğeyi *sonasığınık* (Vardar 2007, 178), kendisinden sonraki sözcükle birlikte bir vurgu birimi oluşturan öğeyi ise *önesiğınık* olarak tanımlar (Vardar 2007, 154-178).

Tarihi Türk lehçelerinde kurulan enklitikler üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. İsmail İlgin, *Eski Türkçede Ok/Ök Enklitiği* adlı çalışmasında *Ok/Ök* enklitiğinin Eski Türkçede kullanımını kapsamlı bir şekilde ele almıştır (İlgin, 2020).

Biol İpek, *Dîvânü Lugâti’t-Türk’te Geçen Enklitik Edatları* isimli makalesinde *Dîvânü Lugâti’t-Türk’te geçen A, Ça / Çe, Çu / Çü (Şu / Şü), Erinç, Erki, La, Ma/Me, Mat / Met, Ok, Ol, Yamu / Yanu* enklitik edatlarını incelemiştir (İpek, 2009).

Meltem Gül, *Kutadgu Bilig’de Enklitik Edatları* adlı çalışmasında *Ma / Me, Mat/met, Ok/Ök, Erinç, Erki, Ol, Yime, La* edatlarını incelemiştir (Gül, 2015).

Güllü Özdemir *Harezmi Türkçesindeki Pekiştirme Enklitikleri* adlı makalesinde Harezmi Türkçesi metinlerinde genellikle endişe, tahmin, şüphe, ikaz/uyarı gibi anlamları karşılayan *A, dA, erki, lA, mA, mU, Ok* ve *ol* enklitiklerini örnekleriyle ele almıştır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında yer alan klitiklerle ilgili çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlardan biri M. Fatih Alkayış’ın (2011) *Adıyaman Ağızında Kullanılan “ke” ve “o” Klitikleri* adlı makalesidir. Makalede, klitik olarak tanımlanan “ke” ve “o” morfemlerinin cümleye kattığı farklı anlamlar üzerinde durulmuş; işlevsel ve yapısal özellikleri kısaca tartışılmıştır.

Mustafa Sarı tarafından hazırlanan *Türkiye Türkçesi Ağızlarında -dAvUK/-dAyUK ve -(y)Uk Biçim Birimlerinin Uzantıları* adlı makalede tarihî lehçelerdeki “anı teg ok” birleşiminden gelişen -dAvUK/-dAyUK ekinin Türkiye Türkçesi ağızlarındaki görünüşleri incelenmiştir. Çalışmada, klitik kavramı sadece pekiştirme/ kuvvetlendirme ifade eden unsurlar için değil, aynı zamanda gramatikalleşmenin belli bir aşamasından doğan, ekleşme sürecindeki yapıları da kapsayacak şekilde kullanılmıştır (Sarı, 2012, 495-497).

Turgut Baydar (2012) ise *Erzincan ve Yöresi Ağızlarında -sA Enklitiği* başlıklı makalesinde Erzincan ve yöresi ağızlarında görülen *yapmaz-sa-n-sa, geçer-se-m-de* gibi yapılarıdaki -sA morfemini eklendiği kelimenin anlamını pekiştiren bir enklitik olarak değerlendirir (Baydar, 2012, 84). Çalışmada, -sA enklitiğinin sadece fiillere değil, isimlere de gelebildiğine; eğer bağlacı ile eş

işlevde, fakat farklı sentaktik özelliklerde kullanıldığına ve anlamı pekiştirme/kuvvetlendirme işlevlerinin bulunduğuna dikkat çekilmiştir.

3. "Ma" Enklitiği

Sir Gerard Clauson, ma/me'nin yeme'den kısaltma farklı işlevleri olan bir enklitik edatı olduğunu belirtmektedir (Clauson, 1972, 765). A. Von Gabain de ma/me'nin yma'dan kısaltma olduğunu belirtip "aynı türden olmayan vasıflıkları ayıran bir kuvvetlendirme son çekim edatı" (Gabain, 2007, 105) olduğunu ifade etmektedir.

Ayten Atay, ma/me edatının Anadolu ağızlarındaki kalıntılarının daha çok -m şeklinde ekleşmiş olarak da görüldüğünü, ma/me'yi koruyan örneklere de rastlandığını belirtmektedir. (Atay 2002, 827) Ağızlarda "ma" enklitiği ile ilgili Sadi H. Nakiboğlu (2015) tarafından *Diyarbakır, Mardin, Urfa-Siverek Ağızlarında Kullanılan Bir Enklitik Edatı "Ma"* başlığıyla bir makale yayımlanmıştır. Nakiboğlu bu makalesinde "ma" edatının Diyarbakır, Mardin, Urfa, Urfa-Siverek ağızlarında kullanıldığını belirtip cümle başında, cümle sonunda ya da iki cümleyi birbirine bağlamakta kullanıldığını ifade etmektedir. Nakiboğlu "ma" enklitiği için şu sonuca varmaktadır: "Diyarbakır, Mardin, Urfa, Urfa-Siverek ağızlarında kullanılan "ma" edatının genellikle 'fakat, ama, e ama, ya ama, tamam ama, nedir ki, ne ki, işte, e işte, e tamam işte, da, de...' vb. anlamlara gelen, cümle başında, cümle sonunda ve cümle içerisinde tek başına kullanılabilirdiği gibi bazı ek ya da kelimelerle birleşerek de kullanılmaktadır. Örnek: 'ma hani, ma sanki, ma niye, ma gene, ma yine, ma nedir, e ma, değil ma, ma daha, ma böyle, ma ne, ma hiç, ma hep, ma hoş, ma bu ...' vb." (Nakiboğlu, 2015, 284).

Sadi H. Nakiboğlu'nun Diyarbakır yöresinden derlediği "ma" enklitik edatı ile ilgili örneklerden bazıları şunlardır: (Nakiboğlu, 2015, 280-284)

Ma ne bağırıp durisan karşında sağır yohtır. (Azar)

Ma işe gitmeden babama uğrisan. (Rica)

Ma bir gün bile beni arayıp sormisan. (Sitem)

Ma sen de sanatçılar kadar hoş şarki söylisan. (Beğenme)

Ma sus artık konuşma valla kafamızı şişirdin. (Ünlem)

Seni çağırdım *ma* sen miye bahmadın. (Bağlaç)

Ne olmuş *ma* buni çocuk da yapabili. (Küçümseme, basite alma)

Ev ev değil *ma* tımarhane olmuş. (Yakınma)

Ma enklitiği Diyarbakır ağızında 1. O şey ki. 2. Bir tür ünlem. (Erten, 2011, 164; Başkan, 2012, 131; Tuğluk, 2022, 131) anlamlarıyla kullanılmaktadır. Münir Erten'in Diyarbakır Ağızı adlı eserinde "ma" enklitik edatı ile ilgili geçen örneklerden bazıları şunlardır: (Erten, 2011, 70)

"Dêvi yâv Allah için, *ma* n'olur? (Rica-Yalvarma)

E dêvi al karı *ma* Allah için, ma Tanrı misafiridir n'olur, gelsin kalsın.
(Rica-Yalvarma)

Dêvi *ma* ne yapmışam ki ne getiririm? (Çıkışma-Azar)

Diyor *ma* ne yapmışım ki ne getireyim ? (Çıkışma-Azar)

Dêvi *yâv ma* bu ohô dêvi siz buni görmemişsiz. (Çıkışma-Azar)

Şirvan Kalsın, "Ma" enklitiğinin Kıbrıs ağzında bazen kendinden sonraki sözcüğü/sözcük öbeğini veya cümleyi pekiştirmek, vurgulamak bazen de Derleme Sözlüğü'nde verilen "şaşıрма ünlemi" işleviyle karşımıza çıktığını bunun yanı sıra "Ma" enklitiğinin ama anlamında da kullanıldığını ifade etmektedir. Kalsın, Yangullis'un sözlüğünde *ma*'nın bağlaç olduğunu söylediğini ve İtalyancadan getirdiğini, anlamının ama, fakat olduğunu *alla* sözcüğü ile de eş anlamlı olduğunu; Raffi Demiryarın İtalyanca-Türkçe sözlüğünde ve İtalyanca ile ilgili bir diğer önemli sözlük olan *Il Nuova Zingarelli Minore*'de de *ma*'nın karşıtlığı gösteren bir bağlaç olduğu ve *da/de*; *na zaman*; rağmen, fakat, aksine, ama gibi anlamlarda kullanıldığını bu anlamları dışında cümle başlarında kullanıldığında başka bir konuya geçmeyi belirttiğini, İtalyancanın etimoloji sözlüklerinin sözcüğü Latince *magis*'ten getirdiğini, ilk çıkışının *mai* olduğu, daha sonra son sesinin düştüğü ve *ma* biçiminde kullanıldığını, *Dizionario Italiano-Turco* adlı sözlüğün yazarı Demiryarın, son yıllarda günlük konuşma dilinde görülen bir kullanımı daha olduğunu söylediğini, çoğunlukla soru cümlelerinde cümlenin başına gelerek ona bir vurgu kattığını [*ma che fai* (=yaa ne yapıyorsun?); *ma che credi di essere?* (=yaa sen kendini ne sanıyorsun?)] ifade etmektedir (Kalsın, 2008, 402).

Kalsın'ın Kıbrıs ağzından "ma" ile ilgili derlediği örneklerden bazıları şunlardır:

Ma gaybolmazdan önceydi hani evlendik. Vurgu

Ma sen beni çocuk belleğ. (=Sen beni çocuk sanıyorsun.). Vurgu.

Ma sen belleğ biz uyuruk. (=Sen bizim uyuduğumuzu sanıyorsun.).Vurgu

Ma sen belleğ biz uyuruk? (=Sen bizim uyuduğumuzu mu sanıyorsun?)

Ma gelmeyecek. (=Gelmeyecek). Vurgu.

Ma üşenmediğ? (= Bıkmadın mı?). Vurgu.

Ma nedir dediğ? (=Ne söylediğinin farkında mısın?). Vurgu.

Ma bilmez, hani çok para ödedim. (=Çok para ödediğimi bilmiyor.).Vurgu

Ma görüşmeyik. (=Görüşmüyoruz.).Vurgu.

Ma saçmalan. (Saçmalıyorsun.). Vurgu.

Ma haçan da geldiğ. (=Ne çabuk geldin). Vurgu (Kalsın, 2008, 398-399)

Erkınay Tamtamış, "ma" enklitik edatının Mardin'de cümle başında, ortasında ve sonunda sadece Türkçede değil aynı zamanda yerli ağızlar arasındaki ilişkiden kaynaklı olarak Kürtçede de kullanıldığını ifade etmektedir.

"*Ma ez korim rastiyê nabînim?*" (Niye ben kör müyüm gerçeği göremeyeceğim?) sitem anlamında.

"Burada oturmuşum, *ma* ne olmuş?" (Burada oturuyorum, ne oldu ki?) herhangi bir sorun mu var anlamında (Erkınay Tamtamış, 2019, 395).

4. Batman Ağzında "Ma" Enklitiği

Batman ağzının karakteristik özelliklerinden biri de "ma" enklitiğidir. "Ma" enklitiği Batman'a komşu ve yakın iller olan Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa ağızlarında da görülmektedir. Batman'da yaygın olarak Türkçe, Kürtçe ve Arapça konuşulmaktadır. Batman'ın yerel nüfusunun çoğunluğu iki dile hakim olup iki dillidir. Ana dil ve iki dillilik için bugüne kadar çeşitli tanımlamalar yapılmış, iki dilliliğin ölçütü olarak *ikinci dilin edinilme şekline, ikinci dilin edinildiği yaşa, dilsel yetkinliğe ve zihinsel organizasyona* gibi çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır.

Skutnabb-Kangas ana dilini tanımlamak için *düşünürken kullanılan dil, hayal kurarken kullanılan dil, sayı sayarken kullanılan dil* ölçütlerini kullanır (1981, s. 14). Ancak bireylerin bu ölçütleri ana dillerinde gerçekleştirebildikleri gibi ana dilleri dışında öğrendikleri ikinci dilde veya her iki dilde birden gerçekleştirme ihtimalleri de vardır. Ayrıca ana dilin ikinci dil, ikinci dilin ana dil olma durumları da vardır. Veya erken yaşta edinilen iki dillilikte bireyler yukarıda belirtilen ölçütleri her iki dilde gerçekleştirebilirler.

Ağırman tarafından Batman Merkez'de beş ortaokuldan 175 öğrenci evreniyle yapılan bir çalışmada "Ailenizde hangi diller konuşuluyor?" sorusuna öğrencilerin yüzde %76'sı hem Türkçe hem Kürtçe, %15,43'ü Kürtçe, %5,14'ü Türkçe, %2,29'u Türkçe, Kürtçe ve Arapça, %1,15'i Türkçe ve Arapça cevabını vermiştir (Ağırman, 2019, 20). İki dilli bölgelerde diller arasında sözcük geçişi olabilmektedir. Batman'da "ma" enklitiğine hem Türkçe hem Kürtçe de rastlanmaktadır. "Ma" enklitiğinin hem Türkçe hem Kürtçe'de kullanılması bu iki diili bölgelerdeki sözcük geçişi ile ilgili olabilir. "Ma" enklitiğini Türkçe cümlelerde kullananların özellikle Batman ve yöresinden olup Türkçeyi sonradan öğrenenler olduğu dikkat çekmektedir. "Ma" enklitiği Batman ağzında *bağlaç, beğenme; güya, sanki; küçümseme, basite alma; minnet, sanki, güya; sitem, soru, şaşırma, tehdit, yakınma* gibi farklı anlamlarda kullanılmakta olup genellikle kullanıldığı cümlelerde bu anlamları daha da pekiştirmektedir. Batman ağzında kullanılan "ma" enklitiğini yüklediği anlamalara göre şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

4.1. Batman Ağzında "Ma" Enklitiğinin Kullanımına Örnekler

Bağlaç

Ben gittim *ma* sen de gelseydin. / Ez çüm *ma* tı jí hâtibânê.

Bugün için "ma" enklitiğinin yazı dilinde belli bir karşılığı yoktur. Bu edat, kullanıldığı cümlelere göre çeşitli anlamlar kazanmakta, cümle başında, cümlelerin sonunda ya da iki cümleyi birbirine bağlamakta kullanılmaktadır.

Batman ağızında kullanılan "ma" enklitiğinin "me" şekli yoktur.

"Ma" enklitiği Batman ağızında *bağlaç, beğenme; güya, sanki; küçümseme, basite alma; minnet, sanki, güya; sitem, soru, şaşırma, tehdit, yakınma* gibi farklı anlamlarda kullanılmakta olup genellikle kullanıldığı cümlelerde bu anlamları daha da pekiştirmektedir.

Çeviri Yazı İşaretleri

- â Uzun a ünlüsü
- è Kapalı e ünlüsü, ölçünlü e ünlüsünün daha dar bir aralıktan söylenen biçimi.
- ı ile i arasında incelmış ünlü
- ó o'dan ö'ye yarı incelmış ünlü.
- ú u'dan ü'ye yarı incelmış ünlü.
- ÿ Düşmek üzere olan ve zor duyulan ı ünlüsü.
- ô Uzun o ünsüzü
- ħ Sızıcı h ünsüzü
- ħ Nefesli h ünsüzü
- ķ Art ünlülerle söylenen dip damak k ünsüzü
- K Ön damak ünsüzleri "k" ve "g" arasında boğumlanan ve yarı ötümlüleşmiş ünsüz.
- ϕ Katı, yarı sızıcı, ötümlü çift dudak v ünsüzü.

Kaynakça

- Ağırman, Feyzullah. *İki Dilli Ortaokul Öğrencilerinin Türkçe Öğrenimi Üzerine Bir Değerlendirme (Batman Örneği)*. Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Alkayış, M. Fatih. "Adıyaman Ağızında Kullanılan İki Enklitik Edatı: ke, o " *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/6 (2011), 1-10.
- Atay, Ayten. "Eski Türkçede ma / me Edatının Anadolu Ağızlarındaki Kalıntısı". *Türk Dili*, 610 (2002), 826-828.
- Ay, Özgür. *Ağız Atlası Kılavuz Kitabı Üzerine*. Türk Dili, 2017, s. 105-109
- Başkan, Ahmet. *Bismil Ağızı İnceleme-Metinler-Dizin*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.

- Baydar, Turgut. "Erzincan ve Yöresi Ağızlarında -sA Enklitiği". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 31 (2012), 83-92.
- Boz, Erdoğan - Günay Aktaş, Semra. *Eskişehir İli Dil Atlası*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 2017.
- Bulut, Serdar. "Türkiye Türkçesi Ağızları Üzerine Çalışma Yapılmayan İl ve İlçeler". *Turkish Studies* 8/1 (2013), 1129-1149.
- Clauson, Sir Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford University Press, 1972.
- Demiryar, Raffi. *Dizionario Italiano-Turco İtalyanca Türkçe Sözlük*. İstanbul: İnkılâp, 1993.
- Ercilasun, Ahmet Bican. "La Enklitiği ve Türkçede Bir Pekiştirme Enklitiği". *Teorisi, Dil Araştırmaları Dergisi*, 2 (2008), 35-56.
- Erkınay Tamtamış, Hadra Kübra. "Yerli Ağızlar Arasındaki İlişki Mardin Örneği". *Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, 383-408. 7-8 Kasım 2019.
- Erten, Münir. *Diyarbakır Ağızı İnceleme-Metinler-Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- Gabain A. Von. *Eski Türkçenin Grameri*. çev. Mehmet Akalın. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.
- Gül, Meltem. "Kutadgu Bilig'de Enklitik Edatları". *Jass International Journal of Social Science*, 34 (2015), 403-416.
- Gül, Meltem. "Kutadgu Bilig'de Enklitik Edatları". *The Journal of Academic Social Science Studies*, 34 (2015), 403-416.
- İlgin, İsmail. *Eski Türkçede Ok/Ök Enklitiği*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- İpek, Birol. "Divânü Lugâti't-Türk'te Geçen Enklitik Edatları". *Turkish Studies*. 4/3 (2009), 1199-1212.
- Kalaycı, Ünal. "Batman Ağızı ve Batman Ağızında Kendi+İyelik+Yönelme Durum Eki Yapısı". *Turkish Studies - Language*, 17/4 (2022), 1265-1276.
- Kalsın, Şirvan. "Kıbrıs Ağızında Ma'lı Cümleler", *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, Urfa: 25-30 Mart 2008.
- Kanat, Emine. *Batman Ağızı*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Türk Dili Mezuniyet Tezi, 2009.
- Karahan, Leyla. *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Nakiboğlu, Sadi H. "Diyarbakır, Mardin, Urfa-Siverek Ağızlarında Kullanılan Bir Enklitik Edatı "Ma". *Akademik Bakış Dergisi*, 47 (2015), 272-286.

- Özdemir, Güllü. "Harezm Türkçesindeki Pekiştirme Enklitikleri". *Dil Araştırmaları*, 31 (2022), 215-235.
- Sarı, Mustafa. "Karışık Dilli Eserlerde Kelime>Enklitik>Ek Sürecinde Bir Biçim Birimi: -dAvUK / -dAyUK". *Turkish Studies*, 5/1 (2008), 594-615.
- Skutnabb-Kangas, T. *Bilingualism or Not: The Education of Minorities*. çev. Lars Malmberg and David Crane. Multilingual Matters, Clevedon, 1981.
- Tuğluk, Mehmet Emin. *Diyarbakır Yöresi Söz Varlığı*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2022.
- Turan, Selahattin. *Siirt Ağzı (Özellikleri, Örnekler ve Sözlük)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi. 1972.
- Vardar, Berke. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları, 2007
- Yangullis Konstantinos Ğ . *Θηαυροϋ Κνπριακηϋ Διαλεκτου- Thesaurus Dialecti Cypriae, Lefkosia-Λευκωδία*. 2002.
- Zingarelli, Nicola. *Il Nouva Zingarelli Minore -Vocabolario Della Lingua Italiana di Nicola Zingarelli*, Bologna. 1989.